

work with literature in a foreign language. This contributes to significant changes in the practice of teaching professionally oriented English to future social workers, where the dominant approach is a systematic approach, in which students learn foreign language professional communication from the first lesson.

The study analyzes psychological, pedagogical and methodological publications, considers the views of scientists on a systematic approach to teaching a foreign language. The interpretation of the phenomenon "system", "pedagogical system", "systematic approach" according to dictionary sources is given. The main methodological principles of the systematic approach are revealed: a) the principle of integrity; b) the principle of dominance of the whole, which means that the whole determines the functions of both individual components and the system as a whole; c) the principle of hierarchy; d) the principle of polysystemicity, according to which each complex object can be considered as a set of systems. The purpose of the research is determined. The peculiarity of the systematic approach is determined, which consists of the fact that it is focused on revealing the integrity of the object and the mechanisms that provide it, on identifying different types of connections of a complex object and bringing them into a single theoretical picture. The main principles of the systematic approach within the framework of the problem are clarified: integrity – consideration of the object as a single system; structure – the interdependence of connections and relationships between the individual elements of this object; hierarchy – the ability to select within the system of other, more elementary systems. Conclusions are made and the prospect of further research of the problem is outlined.

Key words: integrated teaching, professionally-oriented English, social worker, professional training.

УДК 37.015.31 (045)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.82.25>

Нефедченко О. І., Нефедченко В. Ф., Гладченко О. Р.

ЕВРИСТИЧНА ОСВІТА – ІННОВАЦІЙНИЙ ФЕНОМЕН СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Авторами статті на основі власного дослідницького та викладацького досвіду з'ясовано основні концептуальні й технологічні характеристики евристичної освіти – інноваційного феномена сучасного закладу вищої освіти. Дослідження зарубіжних і вітчизняних науковців, досвід педагогів-новаторів дають підстави дійти думки, що сучасна евристична освіта стала наслідком і породженням потужної діалектичної взаємодії кількох гуманітарних чинників, зокрема: а) давніх ідей Сократа і його послідовників про самостійне здобуття нових знань у надрах активного внутрішнього та зовнішнього діалогу пошукачів істини; б) методології і теорії творчості як найбільш продуктивного виду людської енергії і діяльності, зокрема освітньої; в) новітніх концепцій творчої самореалізації особистості як єдиного надійного джерела її виживання, продуктивного розвитку та набуття соціальної вагомості. Виявлено, що творчість – основна ознака пізнавальної діяльності освітніх суб'єктів. З'ясовано три основні рушійні сили пізнавально-творчої активності: стабільні мотиви до творчого пошуку знань, евристичні здібності, володіння формувальними й діагностичними методами евристичної діяльності. Розкрито особливості мети, змісту й видів навчальної евристичної діяльності, яка суттєво підвищує ефективність освітнього процесу, що перетворюється в діалектичну єдність пошукової, перетворювальної (реконструктивної), конструктивної і креативної діяльності освітніх суб'єктів. Розкрито необхідність їх мотивованої пізнавально-творчої самостійності, розвинутих умінь діалогічної взаємодії, освоєння певних евристичних навчальних технологій із метою створення значимих для студентів освітніх продуктів. Тому евристична освітня система має сенс стати провідною, успішною, привабливою, ефективною для викладачів і студентів, для демократичної держави та її громадян.

Ключові слова: заклад вищої освіти, творча самореалізація, евристична освіта, види евристичної діяльності, евристичні технології, пізнавально-творча самостійність, освітні продукти

Сучасний світ із його постійними та непередбачуваними змінами вимагає від кожної людини неперервного саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації. Невипадково концепція творчої самореалізації підрастаючого покоління (К. Роджерс, А. Маслоу, В. Сухомлинський, А. Хуторської та інші) стала однією з провідних гуманістичних парадигм кінця ХХ – початку ХХІ століття, основою мети сучасної національної освіти України (Національна доктрина розвитку освіти, 2002 р.). Остання вимагає від майбутнього фахівця постійного розвитку, самозростання, самореалізації власного розумового, морального, творчого потенціалу. Тому завдання закладу вищої освіти, викладачів не просто надати студентам потрібну інформацію, але й навчити їх здобувати її самостійно, аналізувати, синтезувати, адаптувати її під відповідні умови. У Законах України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про освіту» (2016 р.), у Концепції «Нова українська школа» (2016 р.) наголошується на кардинальній модернізації існуючої традиційної, авторитарної і репродуктивної за своєю суттю освіти. Нині вже помітна нестримність процесу переходу від *традиційної* моделі професійної підготовки фахівців (із пануванням повідомлення знань у готовому вигляді, запам'ятовування і відтворення фактів, правил та алгоритмів) до *інноваційної* моделі освіти, де відбувається дослідницька співпраця педагога і студентів, продуктивна самостійна навчальна діяльність, спрямована на відкриття і створення нових особисто значимих для студента знань, конструювання ним власного професійного освітнього продукту. Саме на таких позиціях пізнавально-творчої і професійної самореалізації базується інноваційна за спрямованістю

і змістом евристична освіта – новий феномен університетського життя, який не без труднощів і перекосяв, але неухильно стверджується у свідомості та праці багатьох викладачів, учителів і студентів. На власному багаторічному досвіді ми переконалися не тільки у доступності, але й у привабливості такої освіти і для студентів, і для викладачів. Мотивоване оволодіння ідеями і технологіями евристичного навчання в університеті, їх вдумливе і послідовне застосування у практичній діяльності неодмінно призводить до зростання якості професійної підготовки студентів.

Мета роботи - розкриття особливостей концепцій і технологій евристичної освіти, її значення для підвищення ефективності освітнього процесу у вищій школі.

Дослідження зарубіжних (Н. Барбаліс, А. Маслоу, К. Роджерс, П. Фрейре) та вітчизняних (В. Андреев, А. Король, Б. Коротяєв, М. Лазарев, А. Хуторської) науковців дають підстави дійти думки, що сучасна евристична освіта стала наслідком і породженням потужної діалектичної взаємодії таких кількох гуманітарних чинників: а) давніх ідей Сократа, його послідовників про самостійне здобуття нових знань у надрах активного внутрішнього та зовнішнього діалогу пошукачів істини; б) методології і теорії творчості як найбільш продуктивного виду людської енергії і діяльності, зокрема освітньої; в) новітніх концепцій творчої самореалізації особи як єдиного надійного джерела її виживання, продуктивного розвитку та набуття соціальної вагомості. Виокремлені нами чинники й одночасно джерела нового типу освіти мають спільний епіцентр, а саме *творчість*, представлена там у різних ракурсах: як змістовне наповнення головного (у цьому випадку) діалогу, як основний вид діяльності, як спосіб уникнути руйнації і метод саморозвитку особистості та соціуму. Тому серцевиною евристичної освіти, її мотиваційним і змістовним ядром доцільно вважати різного рівня творчість як основну ознаку пізнавальної діяльності освітніх суб'єктів і фундамент для здобуття ними реальної професійної зрілості. Саме евристичний тип навчання найбільше задовольняє природну потребу дітей і юнацтва, які з усіх видів діяльності віддають перевагу її творчим (евристичним) видам порівняно з наслідуванням, копіюванням, заучуванням, повторенням тощо. З'ясовано три основні рушійні сили пізнавально-творчої (евристичної) активності: стабільні *мотиви* до творчого пошуку знань (інтерес до нового, непізнаного, допитливість, прагнення до самостійності, самовдосконалення); *евристичні здібності* (здатності створювати нове та прогресивне; володіння формульними і діагностичними *методами* (способами) евристичної діяльності [4, с. 4–6, 17–18, 249–251]).

Нами виявлена певна відмінність між поняттями “творча діяльність” та “евристична діяльність”. Друге поняття більш широке, воно включає не тільки суто творчу діяльність як створення виключно нового, оригінального для конкретної особистості, але й діяльність пошукову, перетворювальну, конструювання нового з відомих уже компонентів (як, наприклад, власний переказ запропонованого тексту рідною чи іноземною мовою) і, безперечно, діяльність креативну, тобто виключно творчу (як створення невідомого раніше автору освітнього продукту). Через означені відмінності в науковій школі проф. М. Лазарева, до якої входять і автори цієї статті, вперше розкриваються різномірні (з поступовим ускладненням) види діяльності в евристичній освіті: евристично-пошукова, перетворювальна (реконструктивна), конструктивна і креативна. Вищий рівень евристичної освіти – креативна діяльність – передбачає створення індивідуальних і колективних оригінальних проєктів, прогнозів освітньої і професійної діяльності, професійно спрямованих творів; рецензій наукових, художніх, публіцистичних творів; створення моделей діалогової співпраці, оцінку нової інформації; діагностику й оцінку створених освітніх продуктів, зокрема з використанням комп'ютерних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ); розроблення нових алгоритмів певної діяльності, тестів для оперативної перевірки знань та умінь тощо.

На основі аналізу праць видатних педагогів-новаторів В. Андреева, І. Зязюна, Б. Коротяєва, С. Курганова, В. Лозової та інших, власного педагогічного досвіду ми дійшли висновку, що саме евристична освіта (від грец. *heurisko* – знаходжу, відкриваю), з її теоретичними концепціями і практичними технологіями потрібна сучасному “цифровому” поколінню, яке постійно живе в Інтернет-мережах та категорично протестує проти шаблонів, стереотипів, будь-якого нав'язування чужих думок і переконань. Наше завдання – спрямувати потік бурхливої енергії студентів у правильне русло: навчити їх добувати знання самостійно за допомогою літератури, Інтернет-ресурсів, діалогу з наставниками та однолітками. Недаремно ще Платон, філософ та учень Сократа, вважав діалог, тобто живу бесіду, джерелом мудрості [10, с. 595–596].

Евристичну освіту та її складник – евристичне навчання – ми разом із дослідниками наукової школи Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (керівник професор М. Лазарев) розглядаємо у системі таких різних методологічних позицій і підходів:

а) у загальнометодологічному аспекті – це цілісна, нелінійна та нерівноважна система освітньої діяльності, стратегія (основна мета) якої спрямована на самореалізацію творчого потенціалу особи, спроможної створювати особистісно й соціально значимі освітні продукти;

б) в історико-педагогічному аспекті – це новий і прогресивний феномен розвитку теорії і практики педагогічної науки, у змісті і структурі якого збережено й удосконалено раніше здобуті надбання сократівсько-діалогічного, проблемного, проєктного, інтерактивного навчання, стверджуються пріоритети конструктивної і креативної діяльності освітніх суб'єктів;

в) у процесуально-технологічному аспекті – це динамічна єдність мотиваційно-цільового, проєктного, виконавського, корекційного та рефлексивно-діагностичного компонентів діяльності освітніх суб'єктів, яка

містить різні за наростаючою складністю види праці: евристично-пошукову, перетворювальну (реконструктивну), конструктивну, креативну [7].

Створені в зазначених видах евристичної діяльності освітні продукти (твори, проєкти, розповіді, статті, рецензії, серії пізнавальних запитань, власних визначень, висновків, узагальнень тощо) є конкретними показниками успішності творчої самореалізації в освіті (як основної її мети). Тому оцінювання кожного відбувається не за озвученими знаннями правил, положень, запам'ятованих фактів, а за кількістю та якістю створених особистістю цілісних освітніх продуктів, де інтегровані необхідні елементи провідних знань і вмінь.

Отже, загальна мета і завдання евристичної освіти випливають із основних положень концепції творчої самореалізації особистості, зі стратегій сучасної національної освіти України та спрямовані на розвиток і самореалізацію сутнісних сил особистості – її мотивів, громадянських цінностей, здібностей і вмінь (Національна доктрина розвитку освіти, 2002 р., Концепція «Нова українська школа», 2016). Конкретизуючись на рівні типових навчальних ситуацій, мета евристичної освіти суттєво відрізняється від мети традиційної освіти. Якщо остання спрямована на передачу та засвоєння учнями і студентами нових знань і вмінь, то мета евристичної освіти сконцентрована на створенні суб'єктами освіти значимих для них освітніх продуктів (означених вище та інших) за допомогою тих самих знань і вмінь (А. Король, М. Лазарев, А. Хуторської). Отже, евристична освіта набуває, по-перше, чіткого спрямування на значимі компетентності для успішної життєдіяльності учасників освітнього процесу, а, по-друге, стверджує об'єктивну необхідність різного рівня самостійної творчої діяльності суб'єктів освіти, без якої неможливо досягти успішної самореалізації у навчанні, фаховій праці, інших видах життєдіяльності.

Вітчизняний дослідник-педагог П. Ф. Каптерев ще у кінці XIX століття зрозуміло й чітко для освітян розкрив сутність евристичного навчання. “Евристичною формою навчання є така, за якою наукові закони, формули, правила та істини відкриваються і виробляються самими учнями під керівництвом учителя. Зовнішній вид цієї форми в народній школі – це запитання-відповіді (еротематичний). Запитання переважно навідні” [2, с. 221]. Видатний вітчизняний педагог сформулював такі правила евристичного методу навчання: “а) як тільки відома наукова істина знайдена, її потрібно зразу ж одягати в сувору та струнку формулу, інакше учні розумітимуть її, зможуть указати дорогу до її відкриття, але не зможуть виразити її повно і стисло, зв'язно та ясно, внаслідок чого вони не будуть повними володарями її у кожен момент; б) не потрібно бути педантом у проведенні евристичної форми навчання, але потрібно кожну дрібницю, кожну незначну вступну думку обов'язково вивести, **відкрити** (виділено нами – О.Н.)” [2, с. 220].

Український педагог Г. Ващенко вважав, що сократівський метод глибоко розвиває логічне мислення всіх суб'єктів навчання, вміння знайти та виокремити необхідні факти й аргументи, довести їхню правдивість. Але водночас педагог наголошує, що людина може і не мати ймовірних знань, які потрібно “відшукувати” та “пробуджувати”, може не існувати того достатнього життєвого досвіду, який допоможе знайти правильне рішення поставленої проблеми. Тому педагогу потрібно постійно вдосконалювати свою роботу з постановкою конкретних, більш глибоких, мотиваційних запитань учням та підштовхувати їх до зворотного зв'язку – формулювання власних, нагальних запитань для більш конструктивного діалогу: “під час навчальної роботи іноді буває доцільним стимулювати учнів, щоб вони не тільки відповідали на запитання вчителя, але й **самі ставили йому запитання** (виділено нами – О.Н.). У таких випадках лекція може набути характеру вільної бесіди, що сприяє підвищенню зацікавленості учнів тією чи іншою дисципліною та збільшенню активності їх у навчанні. Зрозуміло, що зловживати таким засобом не слід, бо тоді навчання загубило би свою систематичність” [1, с. 254–255].

Через 400 років після Сократа, в 90-х роках нашої ери римський оратор Марк Фабій Квінтіліан широко використовував систему евристичних запитань як основу діалогу у своїй науковій і практичній діяльності [9, с. 15].

Німецький педагог Ф.А. Дістервег (1790-1866) намагався на прикладі викладання стереометрії обґрунтувати переваги евристичного методу. Педагог вважав, що для учнів більш важливим і цікавим є важкий шлях до доказу теореми, ніж просто сам доказ. Знання не можна повідомляти, їх потрібно здобувати власними зусиллями, діяльністю, напругою. Така позиція видатного німецького науковця стала принципом сучасного евристичного навчання, в основі якого лежить самостійна праця з побудови власних знань і вмінь.

Діалог як спосіб гуманістичної, евристичної взаємодії усіх учасників навчального процесу – необхідний і незамінний складник евристичної освіти.

Зарубіжними та вітчизняними науковцями, досвідом нашої наукової школи (дисертації і статті М. Білоцерковець, Н. Громової, Л. Крившенка, О. Нефедченка, І. Проценка та інших) з'ясовано, що евристичний діалог як провідний складник евристичної освіти відрізняється від діалогу традиційного типу, в якому завжди стверджується авторитарна норма панування запитань і директив будь-якого наставника (вчителя, викладача, керівника тощо). Дослідження науковців і практика вчителів безперечно доводять необхідність суттєво вдосконалювати діалог із учнями і студентами насамперед за рахунок освоєння останніми непростижних, але досяжних основ запитальної діяльності, тобто бажань і сформованих умінь ставити собі та іншим серію значимих пізнавальних запитань у більшості навчальних і професійних ситуацій. “Освіта стає справді евристичною, гуманістичною, результативною за головної умови – досягнення пізнавально-творчої, добро-

зичливої, майстерної взаємодії наставника та учнів, викладача і студентів. А це реально, якщо сам педагог оволодіє культурою сучасного цивілізованого, гуманістичного та конструктивного діалогу, подолає основну біду діалогу традиційного, коли запитує педагог, а учні чи студенти приречені тільки відповідати, не маючи ані прав, ані вмінь самим ставити власні важливі для них запитання” [5, с. 92].

Педагоги-новатори Сумської наукової школи професора М. Лазарева вперше розробили та застосували на теоретичному, експериментальному і методичному рівнях систему інноваційних технологій евристичного навчання. Дослідники розробили та успішно випробували систему евристичних навчальних технологій. Коротко представимо деякі з них.

Лекція прямої дії. Ця технологія була розроблена на основі теоретичних положень професора Б. Коротяєва [3]. Основна стратегія такої лекції у нашій технологічній обробці – це створення умов для активної, мотивованої, творчої праці майбутнього фахівця у різних видах пізнавально-творчої діяльності, таких як: слухання основних мотивуючих та інструктивних установок викладача; уважне, поглиблене читання заздалегідь наданого тексту лекції, перечитування окремих фрагментів за власним вибором і порадами викладача; пошук форм трансформації, згортання тексту для запису коротких теоретичних визначень, положень, фіксації власних критичних думок і пропозицій; оголошення в режимі говоріння результатів роботи над текстом; вислуховування інших читачів-дослідників для порівняння й корекції власних здобутків. У кінці роботи – залікові короткі письмові резюме з відображенням головного й особистісно значимого матеріалу лекції; іншим варіантом є письмові відповіді на евристичні запитання (створені в інтерактивних групах студентів і, якщо потрібно, скореговані викладачем) щодо основних понять, пояснень педагогічних явищ, способів евристичного розв’язання освітніх проблем, практичних рекомендацій з освоєння реалізації принципів і правил для вчителя [7].

Самостійна робота студентів здійснюється насамперед як поглиблення і вдосконалення теоретичних знань, одержаних під час “лекції прямої дії”, напрацювання важливих професійних умінь. Студенти самостійно вивчають невелику кількість рекомендованих теоретичних і методичних джерел, пов’язаних із опрацьованою лекцією; вчать створювати власні короткі рецензії, резюме на прочитані статті, розділи наукових праць; готують усно чи письмово відповіді на конкретні евристичні запитання, поставлені на лекції викладачем і творчими групами студентів. Перед практичним заняттям чи семінаром за рахунок часу, відведеного на самостійну роботу, проводилися залікові колоквиуми з групами по 4–6 студентів для обговорення і заліку результатів самостійної роботи над матеріалами лекції та рекомендованими джерелами. Отже, формувалася неперервна система поглибленої роботи над провідними структурно-смісловими компонентами дисципліни, виявлявся рівень засвоєння основного матеріалу на лекційних заняттях і під час виконання завдань для самостійної роботи [6].

Семінарські та практичні заняття в системі евристичного навчання проводилися протягом багаторічного науково-методичного експерименту у вигляді презентації і захисту самостійно створених освітніх продуктів конструктивного або креативного характеру: індивідуальних і групових проєктів, доповідей, рецензій на наукові статті, підготовлених фрагментів навчального процесу евристичного характеру, диспутів і дискусій із учнями та студентами тощо. Діагностика та оцінка створених освітніх продуктів здійснювалася групою експертів на основі колективних дискусій, розроблених науково коректних критеріїв і показників для кожного виду освітньої продукції.

Дискусійне обговорення і корекція залікової роботи для її вдосконалення. Евристичне навчання як творчий і гуманістичний рівень сучасної освіти надає можливість студентам на основі одержаних зауважень і пропозицій викладача продуктивно та своєчасно зосередитися на виправленні недоліків створеної роботи; вдосконалити її змістові, мовні та стилістичні характеристики; зробити більш глибокими й точними власні думки; одержати вищу оцінку.

Професійна практика в експериментальній роботі реалізувалася як система проєктно-дослідницьких студій професіоналів-майстрів і студентів-практикантів. Викладачі разом із педагогами-дослідниками базових експериментальних закладів освіти заздалегідь предметно зі студентами визначалися з темами майбутніх творчих професійно спрямованих розробок і проєктів практикантів, допомагали методичними матеріалами. Студенти до практики представляли та захищали такі розробки на практичних заняттях освітнього закладу, одержували конкретну допомогу з боку науковців та освітян. Під час самої професійної практики відбувалася апробація та здійснення студентських проєктів, удосконалених під час творчої взаємодії із майстрами-професіоналами. Багато з цих проєктів увійшли до скарбничок методичних і предметних кабінетів, бібліотек університетів і шкіл, особистих портфоліо працюючих і майбутніх фахівців, а також використані в десятках дипломних, магістерських робіт, у захищених дисертаціях [6].

Аналізуючи наукові праці дослідників минулих часів і сьогодення, власний досвід із його успіхами та помилками, ми дійшли думки, що для ефективного евристичного навчання сучасної молоді, підготовки її до професійного та повсякденного життя, варто, на нашу думку, кожному викладачеві розробити певні моделі освоєння дисципліни із включенням евристичних та алгоритмічних форм навчання, що й передбачає евристична освіта, не абсолютизуючи творчі види навчання. Для дискусійного обговорення з колегами та читачами цієї статті пропонуємо один із варіантів моделі практичного заняття в університеті з іноземної мови, представленої на табл. 1.

Таблиця 1

**Розгорнута модель практичного заняття евристичного типу з іноземної мови
зі студентами університету**

Етапи заняття	Форми, прийоми, методи роботи
Організація роботи	Створення доброзичливої, відкритої до співтворчості атмосфери, точність і зрозумілість у постановці загальної мети і завдань; паритетність (реальна, а не формальна рівність) викладача і студентів у спілкуванні та навчальній праці
Презентація і перевірка домашнього завдання	Розгляд, коротке обговорення та оцінювання представлених студентами різнорівневих евристичних домашніх завдань за допомогою запитань викладача і студентів, застосування діагностичних критеріїв і показників якості представлених освітніх продуктів; комп'ютерне тестування деяких завдань (за необхідністю)
Мотивація пізнавальної активності студентів	спонукання студентів до постановки конкретних питань; використання методів “мозкового штурму” та гіпотез; фронтальна бесіда на основі евристичних запитань викладача і студентів; створення навчальної проблеми, для вирішення якої потрібні нові знання і способи діяльності; встановлення зв'язку навчального матеріалу з реальним життям
Формулювання мети і завдань заняття	Формулювання спільно зі студентами загальної мети і відповідних їй завдань заняття; конкретизація кожним студентом індивідуальної мети і завдань навчальної діяльності; визначення критеріїв і показників досягнення запланованої якості освітніх продуктів
Вивчення нового матеріалу з використанням евристичних методів різного рівня	<i>Когнітивні методи:</i> метод емпатії, метод евристичних запитань, метод гіпотез, дослідницькі методи, метод прогнозування; <i>креативні методи:</i> “мозговой штурм”, метод “Якщо б...”, дослідницький метод; <i>організаційно-діяльнісні методи:</i> метод взаємного навчання; методи діагностики; метод рецензій
Виконання різних видів самостійної роботи евристичного характеру: пошукових, перетворювальних, конструктивних, креативних	Пошук правил конструювання іншомовних граматичних і лексичних моделей, практичних прикладів, застосування їхніх формулювань; проєктні роботи; комп'ютерне тестування; варіативність перевірочних завдань (диференціація за рівнями складності)
Підсумки заняття	Висновки та пропозиції студентів щодо досягнення мети; само- і взаємоконтроль; спільне виправлення допущених помилок; комбінування офіційної шкали оцінювання конкретних видів навчальної діяльності з активністю студента на занятті, висловлювання ним власної думки, знаходження оригінальних ідей розв'язання виявлених проблем
Домашнє завдання	Письмова пропозиція і коментар викладача щодо тематики і способів створення заданих освітніх продуктів; вибір кожним студентом необхідної кількості різнорівневих евристичних завдань із низки запропонованих; визначення мети і способів її досягнення під час створення конкретного освітнього продукту; пробне виконання одного із завдань і коротка його презентація з послідовними коментарями викладача та студентів

До зазначеної моделі можна додати такий наш короткий коментар:

1) варто навчитися створювати доброзичливу атмосферу в аудиторії, установити довірливі відносини в системах викладач-студент, студент-студент; 2) чітко і просто ознайомити студентів із загальною метою, завданнями, очікуваними результатами, внести корективи щодо методів та форм викладання, кінцевого продукту (враховуючи думку студентів); 3) обов'язково застосовувати ІТ-технології для знаходження, аналізу та синтезу інформації в Інтернет-просторі, використовувати on-line тести і тестові завдання, розроблені на місцевих платформах; 4) надати студентам чіткі критерії діагностики та оцінювання кожного виду навчальної діяльності, можливість оцінювати творчі завдання спільно з викладачем; 5) самостійні роботи мають містити різні за складністю завдання задля того, щоб студенти відчули свободу вибору, що є проявом поваги до їхньої особистості та запорукою становлення незалежної, впевненої у собі та гуманної особистості [11, с. 164]; 6) надати студентам можливість корегувати свою роботу задля покращення кінцевого освітнього продукту; 7) поєднувати евристичні та алгоритмічні методи навчання, пам'ятаючи, що головна форма навчання – евристична; 8) навести способи застосування набутих знань у практичній діяльності.

Отже, евристична освіта як завершена та дієва система нині має шанс стати провідною, успішною, привабливою, вельми ефективною для викладачів і студентів, для демократичної держави та її громадян, урахувавши такі її риси: наповнення пізнавально-творчою, дослідницькою діяльністю; спрямованість на створення студентами та учнями конкретного і зрозумілого для них освітнього продукту, гуманістичних

діалогових відносин між усіма учасниками освітнього процесу; можливість самостійно здійснювати моніторинг, діагностувати, корегувати й оцінювати процес і результат створення значимого продукту; наявність свободи вибору мети і способів її досягнення.

Використана література:

1. Ващенко Г. Г. Загальні методи навчання : підручник для педагогів. Київ : Українська Видавнича Спілка, 1997. 441 с.
2. Каптерев П. Ф. Эвристическая форма обучения в народной школе. *Антология педагогической мысли России второй половины XIX – начала XX в.* Москва, 1990. С. 221.
3. Коротяев Б.И. Нестандартный взгляд на стандарты высшего образования. Старобельск : Изд-во ГУ ЛНУ имени Тараса Шевченко, 2016. 293 с.
4. Лазарев М.О. Педагогічна творчість. Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016. 294 с.
5. Лазарев М., Козлова О. Особливості професійно-творчої самореалізації майбутнього педагога у персоналізованій евристичній освіті. *Пізнавально-творча і професійна самореалізація особистості в евристичній освіті* : монографія. За ред. М. Лазарева, О. Козлової. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. С. 92.
6. Лазарев М., Лазарева О. Особливості і компоненти евристичної освіти у професійній підготовці майбутнього педагога. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики.* 2018. Вип. 30 (40). Київ : вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова. С. 53–59.
7. Лазарев М., Нefeldchenko O. Професійна підготовка майбутнього педагога в контексті сучасної евристичної освіти. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 16 Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики.* 2018. Вип. 31(41). С. 84–91.
8. Нefeldchenko O. I. Розвиток концепцій і технологій евристичної освіти у зарубіжній і вітчизняній педагогічній науці. *Пізнавально-творча і професійна самореалізація особистості в евристичній освіті* : монографія. За ред. М. Лазарева, О. Козлової. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. С. 39–59).
9. Заїнич В. М., Карачев А. А., Шмелев В. Е. Основы творческо-конструкторской деятельности: методы и организация : учеб. для студентов вузов, обучающихся по спец. 030600 - Технология и предпринимательство. Москва : Академия, 2004. 251 с.
10. Платон. Собрание сочинений: В 4т. Под. ред. Лосева А.Ф. и др.; АН, Ин-т философии. Москва : Мысль, 1990. Т. 1. 860 с.
11. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа. Вибрані твори в п'яти томах. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 4. 390 с.

References:

1. Vashchenko H.H. (1997). Zahalni metody navchannia: Pidruchnyk dlia pedahohiv [General methods of education: Textbook for teachers]. Kyiv: Ukrainska Vydavnycha Spilka. 441 s. [in Ukrainian].
2. Kapterev P.F. (1990). Evristicheskaia forma obucheniiia v narodnoi shkole [Heuristic form of education in public school] *Antologhия pedahohycheskoi mysli Rossii vtoroi poloviny XIX – nachala XX v.* [Anthology of pedagogical idea of Russia XIX-XX century]. Moskva. 221 s. [in Russian].
3. Korotiaev B.Y. (2016). Nestandartnyi vzhliad na standarty vysshhego obrazovaniia [An unconventional view of higher educational standards]. Starobelsk: Yzd-vo HU «LNU im. Tarasa Shevchenko». 293 s. [in Russian].
4. Lazariiev M.O. (2016). Pedahohichna tvorchist [Pedagogical creation]. Sumy: SumDPU im. A.S. Makarenka. 294 s. [in Ukrainian].
5. Lazariiev M., Kozlova O. (2019). Osoblyvosti profesiino-tvorchoi samorealizatsii maibutnoho pedahoha u personalizovani evrystychnii osviti [Features of professional and creative self-realization of the future teacher in personalized heuristic education]. *Piznavalno-tvorcha i profesiina samorealizatsiia osobystosti v evrystychnii osviti* [Cognitive-creative and professional self-realization of the individual in heuristic education]: monohrafiia. Lazariiev M., Kozlova O. (Eds.). Sumy: SumDPU im. A.S. Makarenka. S. 92. [in Ukrainian].
6. Lazariiev M., Lazariieva O. (2018). Osoblyvosti i komponenty evrystychnoi osvity u profesiinii pidhotovtsi maibutnoho pedahoha [Features and components of heuristic education in the training of future teachers]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriiia 16. Tvorcha osobystist uchytelia: problemy teorii i praktyky.* Vyp. 30 (40). Kyiv: vyd-vo NPU im. M.P. Drahomanova. S. 53–59. [in Ukrainian].
7. Lazariiev M., Nefeldchenko O. (2018). Profesiina pidhotovka maibutnoho pedahoha v konteksti suchasnoi evrystychnoi osvity [Professional training of future teachers in the context of modern heuristic education]. *Naukovyi chasopys NPU im. M.P. Drahomanova. Seriiia 16 Tvorcha osobystist uchytelia: problemy teorii i praktyky.* Vyp. 31 (41). Kyiv: vyd-vo NPU im. M.P. Drahomanova. S. 84–91. [in Ukrainian].
8. Nefeldchenko O. I. (2019). Rozvytok kontseptsii i tekhnolohii evrystychnoi osvity u zarubizhnii i vitchyzniani pedahohichnii nauks [Development of concepts and techniques of heuristic education in foreign and national pedagogical science]. *Piznavalno-tvorcha i profesiina samorealizatsiia osobystosti v evrystychnii osviti* [Cognitive-creative and professional self-realization of the individual in heuristic education]: monohrafiia. Lazariiev M., Kozlova O. (Eds.). Sumy: SumDPU im. A.S. Makarenka. S. 39–59 [in Ukrainian].
9. Zaionchik V. M., Karachev A. A., Shmeliov V. E. Osnovy tvorchesko-konstruktorskoi deiatelnosti: metody i orhanyzatsiia [Fundamentals of creative and design activities: methods and organization]: ucheb. dlia studentov vuzov, obuchaiushchykhsia po spets. 030600 - Tekhnolohiia i predprynmatelstvo Moskva: Akademyia, 2004. S. 251 [in Russian].
10. Platon (1990). Sbranie sochinenij v 4 t. [Collected works in 4 vol.]. Vol. 1. Moskva: Mysl. S. 860 [in Russian].
11. Sukhomlynskyi V.O. (1977). Pavlyska serednia shkola. Vybrani tvory v piaty tomakh [Pavlyska High School. Collected works in 5 vol.]. Kyiv: Rad. shkola. T. 4. 390 s. [in Ukrainian].

Nefeldchenko O. I., Nefeldchenko V. F., Hladchenko O. R. Heuristic education – innovative phenomenon of modern higher education

The authors of the article, based on their own research and teaching experience, find out the main conceptual and technical characteristics of heuristic education – an innovative phenomenon of modern higher education. Studies of foreign and national scientists, the experience of educators-innovators give reasons to believe that modern heuristic education was the result and beginning of a powerful dialectical interaction of several humanitarian factors, including: a) ancient ideas of Socrates and his followers on the independent acquisition of new knowledge in the depths of active internal and external dialogue of truth

seekers; b) methodology and theory of creativity as the most productive type of human energy and activity, including education; c) the latest concepts of creative self-realization of the person as the only reliable source of its survival, productive development and acquisition of social importance. It was found that creativity is the main feature of cognitive activity of educational subjects. Three main forces of cognitive and creative activity have been identified: stable motives for creative search for knowledge; heuristic abilities; possession of formative and diagnostic methods of heuristic activity. The peculiarities of the purpose and content of educational heuristic activity are revealed, which significantly increases the efficiency of the educational process, which turns into a dialectical unity of search, transformation (reconstructive), constructive and creative activity of educational subjects. The necessity of their motivated cognitive-creative independence, developed skills of dialogic interaction, mastering of certain heuristic educational techniques for the purpose of creation of educational products significant for students is revealed. Therefore, it makes sense for the heuristic education system to become leading, successful, attractive, effective for teachers and students, for a democratic state and its citizens.

Key words: institution of higher education, creative self-realization, heuristic education, types of heuristic activity, heuristic techniques, cognitive-creative independence, educational products.

УДК 378.14

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.82.26>

Олексієнко Л. А., Богатирьова Г. А., Бойчук Н. А.

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено проблеми теорії і практики компетентнісно орієнтованого навчання у закладах вищої освіти. Охарактеризовано формування комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти як комплексне поняття, що є системою обґрунтованих педагогічних дій та цілеспрямованих заходів, які впроваджуються у науково-освітній процес закладу вищої освіти. Визначено зміст поняття "дистанційна освіта" як можливість віддаленого навчання та отримання необхідних знань у будь-який зручний час, розглянуто основні характеристики дистанційного навчання. Наголошено, що формування комунікативних компетентностей студентів в умовах дистанційного навчання забезпечують такі види діяльності викладача: встановлення комунікативних зв'язків, сприяння адаптації студентів, співпраця, спонукання, діагностика навчальних досягнень, використання різноманітних дидактичних методів задля розвитку індивідуальних якостей студента. З'ясовано, що найпоширенішими моделями дистанційного навчання є екстернат, навчання в університеті, співпраця різних навчальних закладів, автономні освітні установи, автономні навчальні системи, дистанційне навчання з використанням мультимедійних програм. Установлено такі складники ефективності дистанційного навчання: ефективна діяльність викладача та студента, використання педагогічних технологій, ефективність підготовлених методичних матеріалів, ефективність зворотного зв'язку. Проаналізовано ефективність дистанційного навчання на основі комп'ютерних комунікацій. Водночас визначено проблеми, що виникають під час навчання в разі роботи з інформаційними ресурсами Інтернету. Зазначено, що під час розроблення курсів дистанційного навчання викладач має приділити особливу увагу персональній пізнавальній діяльності студента (не вивченню, а навчанню), а також володіти різними видами навчальної діяльності та формування у студентів необхідних умінь і знань. Наголошено ефективність групового навчання в контексті розвитку комунікативних компетентностей студентів, оскільки групове навчання дозволяє зменшити ізоляцію студентів і розширити можливості надання їм допомоги під час виконання завдань.

Ключові слова: компетентнісний підхід, вища освіта, заклади вищої освіти, студенти, дистанційна освіта, комунікативна компетентність

На початку XXI століття кожна європейська країна шукає шляхи підвищення якості освіти у вищій школі у відповідь на нові соціально-економічні потреби й очікування суспільства. Генеральний директор ЮНЕСКО Одрі Азулай у березні минулого року зазначила, що понад 1,5 млрд. молодих людей у 165 країнах не можуть відвідувати заняття через закриття загальноосвітніх шкіл, що зумовлено пандемією COVID-19. Запровадження карантину змусило заклади освіти пристосовуватися до нових умов надання освітніх послуг. Тому нині, як ніколи, актуальним залишається питання дистанційної освіти в умовах пандемії коронавірусу [7].

Система вищої освіти в Україні трансформується і пристосовується до нових умов: розробляються підходи та моделі освітнього процесу, триває адаптація викладачів і студентів до специфіки дистанційної освіти. Це, у свою чергу, передбачає набуття ними цифрових навичок і знань. Отже, проблема формування комунікативних компетентностей студентів в умовах дистанційної освіти є актуальною і вимагає подальшого вивчення.

Про значний вплив пандемії COVID-19 на вищу освіту у світі свідчать результати опитування президентів коледжів та університетів, яке проводилось Inside HE Ed за результатами дослідження Міжнародної асоціації університетів (IAU) (звіт від QS) [3]. Найактивніше проблематику вимушеної дистанційної освіти